

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, Sector 6,
cod poștal 031310, România

Difuzare / distribuție carte: 021 348 14 74
0733 131 145, 0728 084 802
difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: 021 348 14 74
0728 084 802, 0733 131 145
contact@edituraeikon.ro
www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de
Consiliul Național al Cercetării Științifice
din Învățământul Superior (CNCIS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
LAZĂR, MARIUS

Ayatollahi, martiri și revoluționari : šiism și stat în
Irakul modern / Marius Lazăr ; pref. de Marius Lazăr. -
București : Eikon ; Cluj-Napoca : Mega, 2021-
vol.

ISBN 978-606-49-0404-1

Vol. 1 : De la perioada otomană la căderea monarhiei
hașemite (1958) : imposibilul proiect național
supracomunitar. - 2021. - ISBN 978-606-49-0395-2. - ISBN
978-606-020-307-0

94

Ilustrația copertei: accesul spre intrarea principală a moscheii
Imamului Hussayn din Karbala, începutul secolului al XX-lea;
(credit photo: alamy.com)

DTP: Mihăiță Stroe

Editor: Valentin Ajder

MARIUS LAZĂR

AYATOLLAHI, MARTIRI ȘI REVOLUȚIONARI: ȘIISM ȘI STAT ÎN IRAKUL MODERN

VOL. I DE LA PERIOADA OTOMANĂ LA
CĂDEREA MONARHIEI HAȘEMITE (1958):
IMPOSIBILUL PROIECT
NAȚIONAL SUPRACOMUNITAR

E I K O N

editura
MEGA

București/Cluj-Napoca, 2021

Cuprins

PREFAȚĂ.....	5
INTRODUCERE	9
I. IDENTITĂȚI, SOCIETATE ȘI STAT ÎN IRAKUL PREMODERN ..	23
Teritoriile irakiene, de la abbasizi la otomani	23
Reformism otoman și politici expansioniste europene.....	37
De la Abdul Hamid la Junii Turci	47
„Doi irakieni, trei secte”: identități și structuri etno-confesionale irakiene în perioada premodernă	57
Importanța problemei tribale în Irak și în Orientul Mijlociu	71
II. ȘIISMUL DUODECIMAN: DOCTRINE, TRADIȚII, PUTERE	93
Istoria religioasă și politică a curenților šiite	93
Teologia, cultul și practicile religioase în Islamul imamit	106
De la Imami la <i>marja'iyya</i> : construcția unui <i>leadership</i> clerical šiit.....	119
<i>Hawza 'ilmiyya</i> – rolul central al academiilor teologice šiite în Irakul premodern și dezvoltarea unui „șiism internațional”	132
III. CONSTRUCȚIA ORIENTULUI MIJLOCIU ȘI A IRAKULUI MODERN	147
Orientul Mijlociu în Primul Război Mondial	147
Teritoriile irakiene și Golful Persic în strategiile imperiale britanice	164

Marea Britanie în Mesopotamia: ocupația militară și controversele privind destinul Irakului	171
Revoluția šiită din 1920: emergența unui naționalism militant irakian.....	185
Conferința de la Cairo și succesul opțiunii hașemite	198
IV. „EMERGENȚA UNUI STAT ÎN UMBRA UNUI IMPERIU”: INSTITUȚIONALIZAREA UNEI ORDINI ETATISTE SUNNITE, REZISTENȚE ȘIIȚE ȘI CONTROL BRITANIC ÎN PERIOADA MANDATULUI (1921-1932)	
Oficializarea sistemului mandatului și eliminarea ambițiilor politice ale clerului šiit	205
Șerifieni, <i>sadah</i> , <i>suyuh</i> : vechi și noi elite în Irakul hașemit.....	220
Viața politică în perioada mandatului	232
Rivalitățile și disputele în interiorul elitelor religioase și politice šiite	246
V. IRAKUL INDEPENDENT SUB IMPACTUL IDEOLOGHIILOR NAȚIONALISTE ȘI MILITARISTE (1932-1941).....	
Revolte tribale din 1935-1937: între contestări socioeconomice și rivalități politice.....	257
Ideologiile și politicile naționaliste în deceniul al patrulea	275
Perioada loviturilor de stat militare și intruziunea ofițerilor în câmpul politic (1936-1941)	288
VI. IMPOSIBILA DEMOCRATIZARE POLITICĂ, IMPASUL SUBDEZVOLTĂRII ȘI FRACTURA DINTRE STAT ȘI SOCIETATE (1941-1958)	
Revenirea civililor la putere și contestarea populară a „vechii ordine” conservatoare	309
Ascensiunea limitată a politicienilor šiiti și iluziile proiectelor reformiste.....	324

Apogeul ambițiilor politice ale lui Nuri al-Sa'id și drumul spre căderea monarhiei hașemite.....	343
BIBLIOGRAFIE.....	349

doar periferic alte teme esențiale ale istoriei Irakului modern: problema kurdă, importanța petrolului în economia politică irakiană și în relațiile sale externe, rolul Irakului în conflictele arabo-israeliene și în problema palestiniană etc. Fiecare dintre acestea ar necesita propria sa largă prezentare, ceea ce ar îngreuna narațiunea centrală a lucrării noastre, oricum obligată să ia în considerare numeroase alte aspecte relevante ale politicii interne și externe ale Irakului – și ale altor state din Orientul Mijlociu și din sistemul internațional –, fără de care e imposibilă o înțelegere coerentă a problematicii șiismului irakian.

Nucleul acestei cercetări l-a constituit teza de doctorat, susținută, deja în urmă cu mai mulți ani, în cadrul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, sub coordonarea profesorului Vasile Pușcaș, față de care ne exprimăm, și aici, gratitudinea pentru încrederea și sprijinul acordate pe întreg parcursul programului doctoral. Din păcate, condițiile dificile din Irakul post-Saddam au făcut puțin realizabilă o cercetare mai detaliată, pe teren, care să ne fi permis o cunoaștere din interior a societății irakiene. Această lipsă a fost substituită parțial prin posibilitatea de a efectua stagii de cercetare și mobilități profesionale în alte state din Orientul Mijlociu (în special Egipt, Liban, Iran), ce au facilitat o directă observare și o mai bună înțelegere a realităților politice, sociale, religioase, și a mentalităților populațiilor din regiune. Suntem, în aceeași măsură, recunoscători tuturor acelor specialiști, cercetători, universitari, diplomați, oficialități religioase, responsabili politici sau funcționari ai serviciului public din Irak, Egipt, Liban, Iran, Franța, Statele Unite, Belgia, România, ale căror sugestii, discuții, clarificări, fie în manieră directă, fie prin corespondență, au contribuit în mod semnificativ la sporirea înțelegerii unei regiuni cu o identitate culturală și politică și cu practici comportamentale adesea dificil inteligibile pentru un spirit occidental.

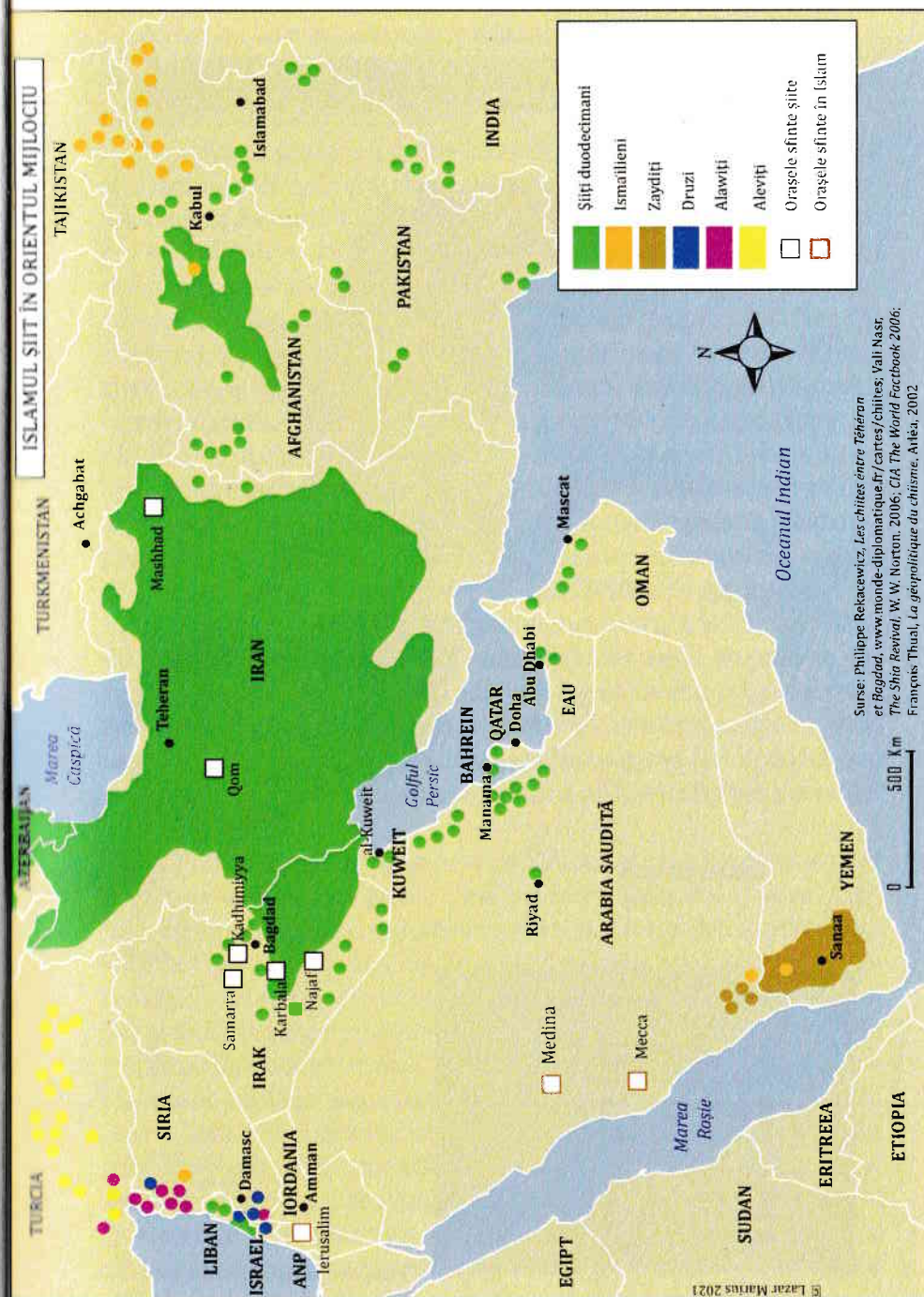
INTRODUCERE

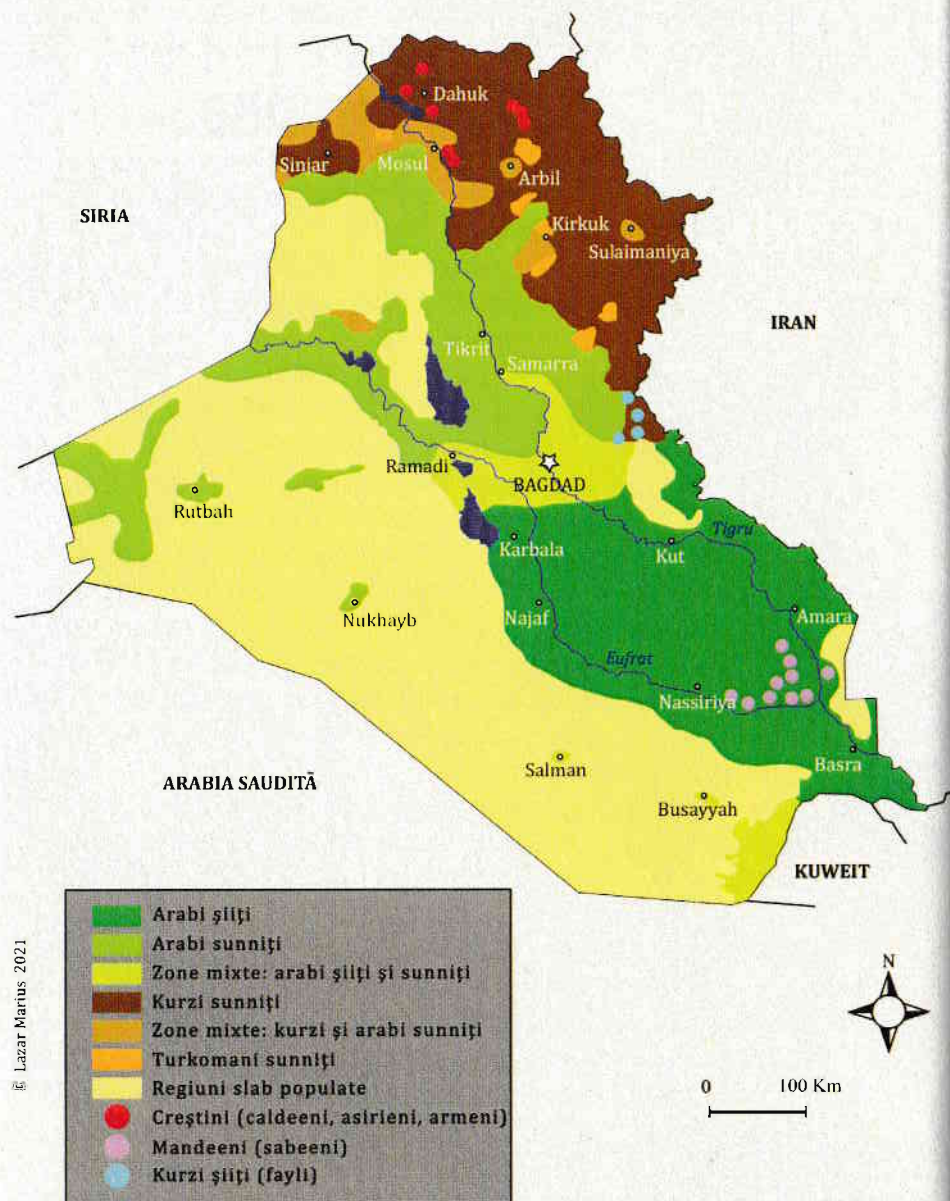
Irakul modern a apărut, după Primul Război Mondial, ca rezultat al proiectelor geopolitice ale Franței și ale Marii Britanii de paratajare a teritoriilor arabe din fostul Imperiu Otoman. Ca și celelalte țări din Orientul Mijlociu nou create acum (Siria, Transiordania, Liban, Palestina), el a trebuit să parcurgă un complicat și dificil proces de *state-building* și de *nation-building*, prin care nu doar să-și implementeze normele și instituțiile pe care le presupune un stat modern, dar, mai ales, să pună bazele unui spațiu comun de referință identitară „națională”. Or, ceea ce este specific istoriei moderne a Irakului, încă de la formarea sa, este tocmai dificultatea continuă a acestei construcții naționale, care face ca el să rămână permanent un stat cu o slabă coeziune internă, bazat pe perpetuarea unor dezechilibre etno-sectare la nivelul gestiunii puterii, pe preservarea unui sistem clientelar și de patronaj, pe utilizarea instituționalizată a violenței ca instrument de reglare a disensiunilor interne și a rivalităților externe. În special, una dintre caracteristicile definitorii ale teritoriilor irakiene, de secole, a fost – și a rămas –, complexitatea structurii lor comunitariste și a multiplelor identități construite la nivelul populației. În Irak, ca și în multe alte state din Orientul Mijlociu, comunitarismul desemnează nu doar un atașament al unor categorii ale populației față de o referință identitară specifică (tribală, etnică, religioasă, regională), ci el se reifică sub forma unor structuri active în câmpul politic, social, economic, chiar militar, devine un agent ce intervine în procesele de construcție, de gestionare sau, din contră, de contestare a ordinii etatiste. Statul modern nu a reușit să dizolve identitățile și solidaritățile comunitariste; dimpotrivă, ele ajung să paraziteze aparatul instituțional și politic al acestuia, chiar dacă sunt adesea camuflete sub

forma unor ideologii și sloganuri „naționaliste” și moderniste. Șiismul irakian este deci o realitate, deopotrivă sociopolitică, religioasă, culturală, care intervine, prin multiplele sale instanțe (populația ca atare, lideri religioși, politici, comunitari, partide, mișcări), în câmpul vieții politice și publice irakiene sau la nivelul interacțiunilor internaționale.

Stabilită, în liniile sale generale, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, configurația confesională a teritoriilor irakiene se caracterizează printr-o predominanță a comunității šiite (60%-65%), deși sunniții (32%-37%) au fost, din epoca otomană până în 2003, cei care au controlat politic toate regimurile care s-au succedat în această lungă perioadă. Alături de această majoritate musulmană, persistă, încă din Antichitate, un procent redus de populație creștină (3%), reprezentat de o multitudine de biserici pre- și post-caldoniene, precum și unele secte sincretiste, aflate la frontiera tradițiilor monoteiste (yezidiții, sabeenii/mandeenii). În ceea ce privește compoziția etnică, majoritatea populației este arabă (75-80%), urmată de comunitatea kurdă (15-20%), iar restul de aproximativ 5% este format din diferitele minorități: turkmeni, iranieni, circasieni, armeni etc.

Șiiții duodecimani reprezintă astăzi aproximativ 10-12% (între 150 și 200 milioane de adepți) din numărul total de musulmani (și cam 85% din totalul šiiților), populând un areal ce se întinde din Liban și Egipt până în India. Ei sunt majoritari în Iran (90-95%), Azerbaijan (85%), Irak, și constituie principala comunitate în interiorul musulmanilor din Liban (cam 24% din totalul populației libaneze). Peste 70% din populația riverană Golfului Persic este šiită, deși ea este răspândită – cu excepția Iranului și, recent, a Irakului –, în țări cu conducere politică sunnită, unde šiiții au adesea un statut secundar, fiind nu de puține ori supuși represiunilor și discriminărilor. Astfel, în Arabia Saudită, ei constituie aproximativ 10-15% din populație, fiind majoritari în provincia petrolieră Hassa, în Kuweit ei sunt în procent de 25-30%, iar în Qatar de 20%. Bahrein are o situație mai particulară, cu 75% din populație šiită, predominant rurală, aflată sub o putere sunnită, citadină. Importante minorități šiite se întâlnesc, de asemenea, în Pakistan

Sursă: Iraq: Country Profile, CIA, January 2003
<http://www.lib.utexas.edu/maps/iraq.html>

(20%), Afganistan (19%), India (10-15% din cele aproape 200 de milioane de musulmani indieni).

În pofida faptului că sudul Irakului a avut, încă din primii ani ai Islamului, un rol central în istoria politică și religioasă a šiismului, situația comunității šiite de aici, la începuturile epocii moderne, era vizibil inferioară față de cea din Persia vecină, unde šiismul duodeciman domina deja oficial, doctrinar și politic, încă din secolul al XVI-lea. Exceptând orașele sfinte (în primul rând Najaf și Karbala), ce numărau, de altfel, un număr mare de rezidenți ne-arabi, condiția šiismului irakian s-a resimțit, de-a lungul ultimelor secole, datorită dominației sunnite exercitate de către Imperiul Otoman și decăderii demografice și economice a teritoriilor irakiene. În fapt, comunitatea šiită irakiană începe să capete doar relativ târziu o pondere importantă în cadrul populației provinciilor otomane Basra și Bagdad, odată cu migrarea unor triburi din nordul Peninsulei Arabe, în secolul al XIX-lea, îndeosebi datorită presiunilor exercitate de dezvoltarea wahhabismului și a emiratului saudit, triburi ce se vor stabili în sudul Irakului unde, treptat, se vor sedentariza. În urma propagandei misionarilor šiți trimiși de clericii din Najaf și Karbala, o mare parte din membrii acestor triburi se vor converti la Islamul šiit, dar religiozitatea lor rămâne mai degrabă una populară, departe de šiismul intelectualist vehiculat în mediile clericale.

Până spre jumătatea secolului al XX-lea, šiismul irakian era reprezentat de trei mari „vechi clase” sociale – pentru a utiliza terminologia specialistului palestinian Hanna Batatu. Mai întâi, clasa clericilor, în primul rând cei de mare prestigiu, aflați în academiile teologice (*Hawza*) din centrele sfinte (Najaf, Karbala, Samarra), dar și numeroșii clerici de rang inferior, trecuți prin aceste instituții tradiționale de învățământ, și care gestionau viața religioasă și comunitară a šiitilor de pe teritoriul irakian. O a doua categorie, sau „clasă”, era cea a elitelor comunitare și economice, formată din grupul șeicilor (liderilor tribali) și din grupul comercianților și al marilor proprietari de pământuri, din care o parte gravita destul de strâns în jurul centrelor sfinte, ale căror interese le promovau și cărora le asigurau susținerea financiară, prin intermediul taxelor